

ARAŞTIRMA

HEKİMLER VE İLAÇ FİRMA TEMSİLCİLERİ: BİR ÖZEL ÇALIŞMA
MODÜLÜPhysicians and Pharmaceutical Company Representatives:
A Special Study ModuleHatice Sahin¹, Işık Tuğlular², Fehmi Akççek³, Ahmet Hikmet Sahin⁴

ÖZET

Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde 2004 yılında çekirdek müfredatı desteklemek üzere Özel Çalışma Modülleri (ÖÇM) uygulamasına karar verilmiştir. Öğrencinin ilgi duyduğu konuda derinlemesine bilgi edinmesini sağlayan ÖÇM'ler halen ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerine uygulanmaktadır.

Amaç: Eğitim programı geliştirme bakış açısı ile "hekim-ilaç firma temsilcisi arasındaki etkileşim" konulu bir ÖÇM'nin, geliştirilme ve uygulama aşamaları konusunda bilgi verilmesi ve uygulanan modül ile ilgili öğrenci görüşlerinin sunulması amaçlanmaktadır.

Gereç ve Yöntem: Geliştirilen bu ÖÇM 2006 ve 2007 eğitim öğretim döneminde uygulanmıştır. Katılan öğrencilerin ÖÇM ile ilgili görüşleri "bir dakika kağıdı" kullanılarak alınmıştır. Uygulama sonunda tüm verilere tematik analiz yapılmış ve belli başlıklar altında toplanmıştır.

Bulgular: Uygulamaya katılan öğrenciler, bir dakika kağıtları ile altı temada toplanabilen 83 görüş bildirmişlerdir. Öğrenciler uygulama sırasındaki deneyim paylaşımı oturumlarının çok öğretici olduğunu, tıp eğitimi içinde rol modeli olan eğitimcilerin ilaç firma temsilcisi ile iletişiminin eğitim açısından önemini vurgulamışlardır. Bulgular eğitim hedeflerinin yerine getirildiğini ve öğrencilerde başlangıç bir farkındalığın geliştiğini göstermektedir.

Sonuç: Akılcı ilaç kullanımı için önemli olan hekim-ilaç firma temsilcisi etkileşimi konusunda eğitimlerin gereklidir ve eğitim programının içine entegre edilmelidir.

Anahtar kelimeler: eğitim programı geliştirme, özel çalışma modülü, tıp öğrencisi, ilaç firma temsilcisi, akılcı ilaç kullanımı

ABSTRACT

Background: Special Study Modules(SSMs) allow students the opportunity for more in-depth study of specific topics from the core. It was decided to apply SSMS in order to support core curriculum in Ege University Medical Faculty since 2004. The aim of this paper is to present information on the development and application processes along with students' views on a special study module about interaction between physicians and pharmaceutical company representatives.

Methods: Curriculum Development approach was utilized in the module. The module was performed in 2006 and 2007 academic year. A one-minute paper was used for obtaining students' views. A thematic analysis was performed.

Results: 83 items, stated by students during the SSM, were collected. Items were classified into six groups in thematic analysis. Findings related to students' views have revealed that sharing professional experience has an instructive function, interaction between role models and pharmaceutical company representatives is important for the education process and courses have been useful for the students. The results show that educational objectives defined have been reached and an acceptable level of awareness has been created among students.

Conclusions: Interaction between physicians and pharmaceutical company representatives before/after graduation for rational drug use is important and therefore should be integrated in the curricula.

Key words: curriculum development, special study module, medical students, pharmaceutical company representatives, rational drug use

¹Yard. Doç. Dr. Ege Üniversitesi, Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı

²Prof. Dr. Ege Üniversitesi, İlaç Geliştirme ve Farmakokinetik Araştırma Uygulama Merkezi

³Prof. Dr. Ege Üniversitesi, Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı

⁴Op. Dr. İzmir Ege Sağlık Hastanesi

GİRİŞ

Son yıllarda tıp eğitimi programlarında değişimler yaşanmaktadır. Eğitim programına, geleneksel eğitim programlarında yer almayan yeni modüller eklenmektedir¹. Bu çerçevede özel çalışma modülleri (ÖÇM) olarak adlandırılan modüller çekirdek müfredatı desteklemek üzere eğitim programı içine yerleştirilmektedir. ÖÇM uygulamaları ile öğrencilere bağımsız çalışma alışkanlığı kazandırılmakta, sunum yapma becerileri geliştirilmekte ve ilgi duydukları bir alanda derinlemesine çalışma fırsatı tanınmaktadır²⁻⁵.

Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde 2001 yılında başlayan eğitim programı iyileştirme ve yenileme çalışmaları çerçevesinde ÖÇM uygulamalarının eğitim programı içinde yer almasına karar verilmiştir. 2004 yılı başında ÖÇM kurulu oluşturulmuş ve eğitim programı içinde yapılacak uygulamalar planlanmıştır. ÖÇM uygulamalarının ikinci ve üçüncü sınıf eğitim programına entegre edilmesi kararlaştırılmıştır. Uygulamalar, iki haftalık blok (on işgünü) veya sekiz hafta boyunca her hafta yarım gün süreli olarak planlanmış ve eğitim programına yerleştirilmiştir⁶. ÖÇM uygulamaları çekirdek eğitim programını kapsayan (örn; epilepsi, immünolojik tanı testleri gibi) veya kapsamayan, tıp dışı (örn; felsefe, matematik gibi) konularda hazırlanmaktadır. Fakültemizde konu seçimleri ÖÇM uygulamasını yapacak olan öğretim üyesinin isteğine bağlı olmak üzere pek çok farklı konuda ÖÇM geliştirilerek uygulanmaya başlanmıştır. ÖÇM uygulamalarının yapılandırılması ve uygulamanın başarısını etkileyecek bileşenlerin (eğitim stratejileri, eğiticiler ve materyal gibi) nasıl olacağına ilişkin herhangi bir standart bulunmamaktadır⁶.

Son yıllarda yapılan çalışmalar hekimlerin ilaç seçimlerinde ilaç firma temsilcilerinin rolü üzerinde durmaktadır. Yine aynı çalışmalar ilaç firmalarının yalnızca ilaç tanıtım çalışmaları ile değil, aynı zamanda mezuniyet öncesi/sonrası eğitimlere desteği, kurumsal destekleri, klinik araştırmalardaki etkisi ve eğitim ile bu etkileşimler konusunda farkındalık yaratmanın önemini de vurgulamaktadır⁷⁻¹². Bu nedenlerle Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi mezuniyet öncesi eğitim programı içinde 'Hekim ve İlaç Firma Temsilcilerinin Etkileşimleri' konusunda bir ÖÇM uygulamasının yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Bu ÖÇM uygulamasının geliştirilmesinde "altı adımda eğitim programı geliştirme süreci" izlenmiştir. Eğitim programı geliştirmeye yönelik bu yaklaşım ülke ve öğrenen gereksinimlerini dikkate alarak, hedefleri belirlemekte, belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesi için gereken eğitim stratejileri ve eğiticiler konusunda bilgi vermekte ve eğitim programı konusunda son değerlendirmeyi yapmaktadır. Görüldüğü üzere, bir eğitim programı pek çok bileşenden oluşmakta ve ideal bir program için de bu bileşenler dikkatli biçimde planlanmalıdır¹³.

Bu yazıda; eğitim programı geliştirme bakış açısı ile "hekim-ilaç firma temsilcisi arasındaki etkileşim" konulu ÖÇM'nin, geliştirilme ve uygulama aşamaları konusunda bilgi verilmesi ve uygulanan modül ile ilgili öğrenci görüşlerinin sunulması amaçlanmaktadır.

GEREÇ VE YÖNTEM

ÖÇM uygulamasının planlanmasında ilk iki aşama **gereksinim (genel ve öğrenen)** belirlemedir. Gereksinimlerin belirlenmesi amacıyla eğitim programı analizi, staj eğitimi veren öğretim üyeleri ve sağlık hizmeti içinde çalışan hekimlerle derinlemesine görüşmeler ve literatür taramasından yararlanılmıştır. Bu konuda yapılan herhangi bir eğitimin bulunmadığı¹⁴, mezuniyet öncesi eğitimde ilaç firmaları ile etkileşimin rol modeller (özellikle klinik eğiticiler) üzerinden öğrenildiği, herhangi formal bir eğitimin sunulmadığı, mesleki yaşamda ise ilaçlarla ilgili güncel kalma yollarının olmadığı veya bilinmediği, zaman zaman etik ihlallerin yaşandığı ve ilaç firmalarının tanıtımlarının ilaç seçimlerine isteyerek veya istemeden etki ettiği belirlenmiştir. Literatür taraması ise öğrencilerin ilaç firmaları ile etkileşiminin mezuniyet öncesinde başladığını, son yıllarda özellikle tıp öğrencileri ve ilaç firmaları etkileşimi üzerinde durulduğu saptanmıştır^{8,9,11,15-20}. Bu bulgular ile 'Hekim ve İlaç Firma Temsilcilerinin Etkileşimleri' konusunda bir ÖÇM uygulamasının yapılmasının hem öğrenciler (öğrenenler)

hem de sağlık hizmetindeki etik uygulamalar açısından bir gereksinim olduğu sonucuna varılmıştır. Sonraki aşama yukarıdaki gereksinimleri karşılayan bir eğitim programının **hedeflerinin** belirlenmesidir. Bu ÖÇM uygulamasının amacı; mezuniyet öncesi tıp eğitiminde henüz klinik stajlara başlamayan ve firma temsilcileri ile herhangi bir etkileşimi olmayan öğrencilerde hekim-ilaç firma temsilci etkileşimi konusunda farkındalık yaratmak ve klinik eğitime hazırlamaktır. İlaç kullanım döngüsündeki tarafları tanıma, hekimlerin reçeteleme davranışlarını etkileyen faktörleri sayma, hekimler ve ilaç firmaları etkileşimini gözleme ve tartışma, eczacılar ve ilaç firmaları etkileşimini gözleme ve tartışma, hediye almadaki bireysel tavırları analiz etme, hekim ve ilaç firmaları etkileşimi ile ilgili eleştirel makale okuma, ilaç tanıtımına ilişkin yasal durumun özelliklerini öğrenme, etik kavramı, farklı ülke örneklerinde hekim-ilaç firma temsilcisi ilişkisinin tartışılması, klinik eğitim öncesi edinilen etik uygulamalar bilgisinin mesleki yaşama yansıtılmasına ilişkin tartışma konuları eğitim hedefleri olarak belirlenmiştir. Hedeflere uygun olarak ÖÇM uygulamasının içeriği oluşturulmuş ve 10 işgünü kapsayan bir eğitim programı olarak düzenlenmiştir. Öğrencilerin ilaç firma temsilcileri ile dördüncü sınıfta staj aşamasında karşılaşacağı göz önünde bulundurularak, henüz ilaç firma temsilcileri ile karşılaşamayan üçüncü sınıf öğrencilerinin bu ÖÇM uygulamasına katılımı öngörülmüştür. Uygulamanın derinlemesine öğrenmeye ve tartışmaya olanak sağlaması amacıyla küçük grupta (5-8 öğrenci) yapılmasına karar verilmiştir.

ÖÇM hedeflerinin etkin biçimde gerçekleştirilebilmesi için farklı **eğitim stratejilerinin** kullanılması benimsenmiştir. Öğrencilerin kendi kendilerine öğrenmelerini teşvik etmek için katılımlı bir uygulama planlanmıştır. Öğretim üyelerinin sunumları, öğrenciler ile tartışma oturumları, iki hekim ve bir eczacı ile deneyim paylaşımı oturumları, hekim-ilaç firma temsilcisi rol-play uygulaması, eleştirel makale okuma oturumları, öğrencilerin kaynak taraması ve sunumu, ÖÇM uygulamasının mesleki yaşama yansımalarına ilişkin bireysel görüşlerin yer aldığı rapor yazma eğitim stratejileri olarak belirlenmiştir. Uygulama için multidisipliner bir eğitici ekip oluşturulmuş ve sabah oturumları genellikle bilgi aktarımı ve deneyim paylaşımına ayrılmış, öğleden sonra oturumlarında ise öğrenciler eleştirel makale değerlendirmelerini sunmuşlardır. Modül 2005 yılı ortasında diğer ÖÇM uygulamaları ile birlikte öğrencilere duyurulmuş ve “Hekim-İlaç Firma Temsilcileri Etkileşimi” özel çalışma modülü fakültemizde 142 ÖÇM uygulamasından biri olarak ilk kez 2006 eğitim öğretim yılında **uygulamaya** konmuştur. ÖÇM uygulaması Tıp Eğitimi Anabilim Dalı dersliği ve İç Hastalıkları Polikliniği’nde yürütülmüştür. Program geliştirmenin son aşaması olan **değerlendirme** aşaması hem öğrenci başarısının hem de programın değerlendirilmesini kapsamaktadır. Bu ÖÇM uygulamasında da öğrenci başarısını değerlendirmede Özel Çalışma Modülleri Kurulu Yönergesi’ne uygun olarak; öğrencinin uygulamaya devamı, tartışmalara katılımı, eleştirel makale okuma becerisi ve sunumu ile sonuç raporu yazımına ilişkin öğretim üyesi görüşleri (Başarılı/başarısız) kullanılmıştır. ÖÇM uygulamasının hedeflerine ulaşma düzeyinin belirlenmesinde bir dakika kağıtları kullanılmıştır. Bunun yanı sıra öğrencilerin katıldıkları bu ÖÇM uygulaması ve uygulamanın gerçek mesleki yaşama yansıtılması konusunda yazdıkları sonuç raporları program değerlendirme amacıyla kullanılmıştır.

ÖÇM uygulaması Şubat 2006 ve 2007 tarihleri arasında 10 iş günü süre ile yürütülmüştür. En fazla 8 öğrenci kabul edilen ÖÇM uygulamasına iki uygulamada toplam 12 öğrenci katılmıştır. Modül boyunca her güne ilişkin program hedeflerinin gerçekleştirilme durumu değerlendirilmiştir. Değerlendirmede veriler “Bugün öğrendiğiniz en önemli şey nedir?” ve “Bugünün sonunda hala yanıtlanmadığını düşündüğünüz soru(lar) nedir?” sorularını içeren “bir dakika kağıtları” kullanılarak toplanmıştır²¹⁻²⁴. Her bir soruya iki veya üç cümle ile açık uçlu olarak yanıt vermeleri istenmiştir. Uygulama sonunda niteliksel veri içeren tüm bir dakika kağıtları okunmuş ve tematik analiz uygulanmıştır. Tematik analizde öğrencilerin modül boyunca yazılı olarak belirttikleri tüm görüşler üç kez okunmuş ve eğitim hedeflerini ifade eden temalar belirlenmiştir. Daha sonra öğrenci görüşleri tekrar okunarak temalar altında toplanmıştır. Bulgular tema başlıklarına göre verilmiş ve temaları ifade eden

öğrenci görüşleri yine kendi cümleleri örnek verilerek sunulmuştur. Öğrenci cümlelerinin seçiminde uygunluk ve zıtlık kriterleri dikkate alınmıştır. Araştırma verileri sayısal olmadığı için herhangi bir istatistik analiz uygulanmamıştır.

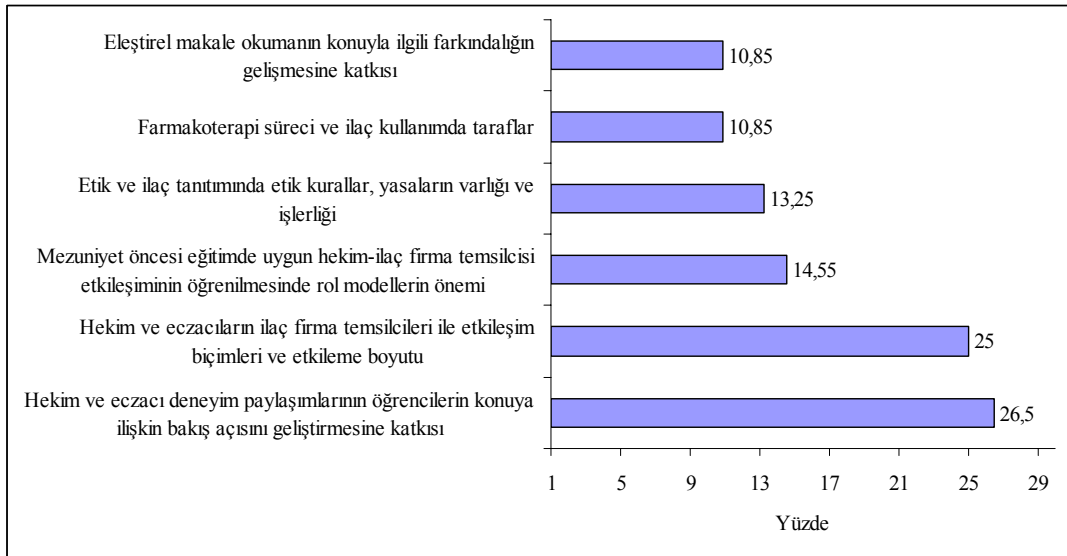
BULGULAR VE TARTIŞMA

ÖÇM uygulaması konusunda görüş bildiren öğrencilerin % 83.3'ü (n:10) kızdır. Öğrenciler, bir dakika kağıtlarında sorulan “en fazla öğrendikleri” konuları 83 ayrı ifade ile belirtmişlerdir. Öğrenme konuları tematik analiz sonucunda altı alt başlık altında toplanmıştır (Tablo 1, Grafik 1).

Tablo 1: Modül Boyunca En Fazla Öğrenilen Konu Başlıkları

Modül boyunca En Fazla Öğrenilen Konular	Sayı	%
1. Hekim ve eczacı deneyim paylaşımlarının öğrencilerin konuya ilişkin bakış açısını geliştirmesine katkısı	22	26.50
2. Hekim ve eczacıların ilaç firma temsilcileri ile etkileşim biçimleri (eğitimde, araştırmalarda veya kurumlara destekte) ve etkileme boyutu	20	25.00
3. Mezuniyet öncesi eğitimde, uygun hekim-ilaç firma temsilcisi etkileşiminin öğrenilmesinde rol modellerin önemi	12	14.55
4. Etik ve ilaç tanıtımında etik kurallar, yasaların varlığı ve işlerliği	11	13.25
5. Farmakoterapi süreci ve ilaç kullanımda taraflar	9	10.85
6. Eleştirel makale okumanın konuyla ilgili farkındalığın gelişmesine katkısı	9	10.85
Toplam	83	100.0

Grafik 1: Modül Boyunca En Fazla Öğrenilen Konu Başlıkları

Tema 1: Hekim ve eczacı deneyim paylaşımlarının öğrencilerin konuya ilişkin bakış açısını geliştirmesine katkısı

ÖÇM uygulamasındaki deneyim paylaşımı oturumlarında biri özel diğeri kamuda çalışan olmak üzere iki hekim ve bir eczacı ilaç firma temsilcileri ile olan etkileşimleri ve etik uygulamaları konusunda deneyim aktarmıştır (Tablo 2). Kamuda çalışan hekim, deneyimlerini ve görüşlerini aktardıktan sonra iki farklı ilaç firma temsilcisi ile role-play uygulaması yapmıştır. Böylece öğrencilerin hekim-ilaç firma temsilcisi arasındaki iletişimini gerçek mesleki yaşam içinde görmeleri sağlanmıştır. Rol-play sonunda yaşanan bu iletişime ilişkin etik boyut tartışılmıştır. İkinci deneyim paylaşımı, özel sektörde çalışan bir hekimle yapılmıştır. Bu oturumda hekim,

Tablo 2: Hekim-İlaç Firma Temsilcisi Arasındaki Etkileşim Özel Çalışma Modülü Uygulama Planı

Birinci gün	Yöntem	Sorumlu
Tanışma, beklentilerin alınması (neden bu ÖÇM?) ve programın tanıtımı	Tartışma	H. Şahin
Ara		
Herhangi bir hediye almadaki duygu ve davranışlarımızın analiz edilmesi	Tartışma	H. Şahin
İlaç tanıtımında etik kurallar ve Türkiye’de bu konudaki yasal durum	Sunum ve Tartışma	H. Şahin
Ara		
Günün değerlendirilmesi Eleştirel okuma için makale dağıtımı	Bir dakika kağıtları	
İkinci gün	Yöntem	Sorumlu
Önceki günden hatırlatmalar ve günün hedefleri	Tartışma	H. Şahin
İlaç kullanım döngüsü	Sunum	H. Şahin
Ara		
Hekimlerin ilaç reçeteleme davranışları	Sunum ve Tartışma	H. Şahin
Özel sektörde çalışan bir hekimin deneyimleri	Tartışma	AH. Şahin
Günün değerlendirilmesi	Bir dakika kağıtları	
Üçüncü gün	Yöntem	Sorumlu
Önceki günden hatırlatmalar ve günün hedefleri	Tartışma	H. Şahin
Hekimlerin reçeteleme davranışlarını etkileyen faktörler	Sunum	H. Şahin
Ara		
Kamuda çalışan bir hekimin deneyimleri	Tartışma	F.Akçiçek
Hekimler ve İlaç firmaları etkileşimi simülasyonu	Tartışma, rol-play	F.Akçiçek
Günün değerlendirilmesi	Bir dakika kağıtları	
Dördüncü gün	Yöntem	Sorumlu
Önceki günden hatırlatmalar ve günün hedefleri	Tartışma	H. Şahin
Eleştirel makale değerlendirme 1	Öğrenci sunumu	
Eleştirel makale değerlendirme 1 tartışması	Tartışma	H. Şahin
Ara		
Eleştirel makale değerlendirme 2	Öğrenci sunumu	
Eleştirel makale değerlendirme 2 tartışması	Tartışma	H. Şahin
Günün değerlendirilmesi	Bir dakika kağıtları	
Beşinci gün	Yöntem	Sorumlu
Önceki günden hatırlatmalar ve günün hedefleri	Tartışma	H. Şahin
Bir eczacının deneyimleri	Tartışma	H. Kaya
Ara		
Deneyim paylaşımı sohbetleri bizlere neler öğretti? Hangi konularda farkındalığımız gelişti?	Tartışma	H. Şahin
Günün değerlendirilmesi	Bir dakika kağıtları	
Altıncı gün	Yöntem	Sorumlu
Önceki günden hatırlatmalar ve günün hedefleri	Tartışma	H. Şahin
Etiğin gelişimi	Sunum	I. Tuğlular
Ara		
Etik ihlalleri önleme ve hekim sorumlulukları (Türkiye’de yasal çerçeve ne diyor?)	Sunum ve tartışma	I. Tuğlular H. Şahin
Hekim-ilaç firma etkileşiminin tıp eğitimi içindeki yeri	Tartışma	H. Şahin
Günün değerlendirilmesi	Bir dakika kağıtları	
Yedinci gün	Yöntem	Sorumlu
Önceki günden hatırlatmalar ve günün hedefleri	Tartışma	H. Şahin
Ülke örneklerinin tartışılması (firma yetkilileri ve görüşme sıklığı? görüşmeler nasıl yapılıyor?)	Sunum ve tartışma	H. Şahin
Ara		
Eleştirel makale değerlendirme 3	Öğrenci sunumu	
Eleştirel makale değerlendirme 3 tartışması	Tartışma	H. Şahin
Günün değerlendirilmesi	Bir dakika kağıtları	

Sekizinci gün	Yöntem	Sorumlu
Önceki günden hatırlatmalar ve günün hedefleri	Tartışma	H. Şahin
Eleştirel makale değerlendirme 4	Öğrenci sunumu	
Eleştirel makale değerlendirme 4 tartışması	Tartışma	H. Şahin
Ara		
Eleştirel makale değerlendirme 5	Öğrenci sunumu	
Eleştirel makale değerlendirme 5 tartışması	Tartışma	H. Şahin
Günün değerlendirilmesi	Bir dakika kağıtları	
Dokuzuncu gün	Yöntem	Sorumlu
Önceki günden hatırlatmalar ve günün hedefleri	Tartışma	H. Şahin
Eleştirel makale değerlendirme 6	Öğrenci sunumu	
Eleştirel makale değerlendirme 6 tartışması	Tartışma	H. Şahin
Ara		
Öğrencilerin kaynak taraması	Kaynak tarama	
Öğrencilerin kaynak taraması	Kaynak tarama	H. Şahin
Günün değerlendirilmesi	Bir dakika kağıtları	
Onuncu gün	Yöntem	Sorumlu
Eleştirel makale değerlendirme bizlere ne öğretti?	Tartışma	H. Şahin
Mesleki yaşamımızda bizler ne yapmalıyız? stratejimiz ne olacak?	Tartışma	H. Şahin
Ara		
ÖÇM uygulamasının mesleki yaşama yansımalarına dair görüşleri	Öğrencilerin rapor yazımı	
Eğitimin değerlendirilmesi	Sözlü geribildirim	H. Şahin
Günün değerlendirilmesi ve geribildirim formlarının dağıtılması	Bir dakika kağıtları	

öğrencilik ve mesleki yaşamında ilaç firma temsilcileri ile ilk karşılaşması, kendi prensipleri, etik olmayan uygulamalar ve sınırların belirlenmesi konusundaki davranışı ile ilgili bilgi ve deneyimlerini aktarmıştır. Üçüncü deneyim paylaşımı ise serbest bir eczacı ile yapılmıştır. Görüşmede ilaç kullanım döngüsünde eczacının yeri, ilaç firmalarının eczacılar ile etkileşimi, yaşanan olaylar ve etik uygulamalar konusunda deneyim aktarılmıştır. Hem hekimlerle hem de eczacı ile yapılan deneyim paylaşımı oturumlarına iki ilaç firma temsilcisi de katılmış ve sanayi bakış açısını, çalışma prensiplerini öğrencilerle paylaşmışlardır. Öğrenciler özellikle deneyim paylaşımlarının, bir eğitim stratejisi olarak çok etkili ve eğitici olduğunu, bu nedenle deneyimlerin gelecekteki mesleki yaşamda yol gösterici olacağını ifade etmişlerdir. Konu ile ilgili öğrencilerin kendi cümlelerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

“bizlerin dersine gelerek deneyimlerini aktaran hekimler sayesinde hekimler ile ilaç firma temsilcileri arasındaki etkileşimi ve ilişkiyi öğrendim. Bu deneyimlerin ileride bana mesleki yaşamımda katkısı olacağını düşünüyorum” (öğrenci 1)

“hekimler ile ilaç firma temsilcileri arasındaki etkileşimi gösteren rol-play bu konuda pek çok şeyin farkına varmamı sağladı. Şimdi konu ile ilgili daha çok şey biliyorum, bu bilgileri kullanacağım ve karşılaştığımda daha dikkatli olacağım” (öğrenci 3)

Tema 2: Hekim ve eczacıların ilaç firma temsilcileri ile etkileşim biçimleri (eğitimde, araştırmalarda veya kurumlara destekte) ve etkileme boyutu

Hekimlerin reçete yazma davranışları ve etkileyen faktörler konusunda program içinde farklı başlıklarda sunum ve tartışmalar yürütülmüş, eleştirel makale değerlendirmede de buna değinen materyaller öğrenciler tarafından okunmuştur.

“bu ÖÇM’ye katılmadan önce ilaç firma temsilcileri ve bunların reçeteye yazılacak ilaçların seçimi konusunda bu kadar etkili olduklarını bilmiyordum. Çok şaşırđım, çünkü ilaç firma temsilcileri ile gelecekte ben de karşılaşacağım ve bana da hediyeler verilecek, ben bu hediyeleri almayı bekliyordum. Ancak şimdi kararsızım, ne yapmam gerektiğini bilemiyorum doğrusu” (öğrenci 2)

Tema 3: Mezuniyet öncesi eğitimde, uygun hekim-ilaç firma temsilcisi etkileşiminin öğrenilmesinde rol modellerin önemi

ÖÇM uygulamasında gerek deneyim paylaşımı gerekse rol-play uygulaması ile hekim,eczacı-ilaç firma temsilcisi iletişimi canlandırılmış ve bu simülasyon üzerinden tartışmalar yapılmıştır. Özellikle deneyim paylaşımı oturumlarında söz konusu iletişimin nasıl öğrenildiği tartışıldığında eğitimde öğrenciler için rol modellerin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır.

“hocalarımızın klinikte ve muayenehane koşullarında ilaç firma temsilcileri ile iletişiminin nasıl olduğunu merak ediyorum. Ben de gelecekte, deneyimlerini aktaran bu doktorlar gibi olmak istiyorum” (öğrenci 4)

“deneyimlerini aktaran hocalarımızı dinledikçe mesleğimizin onur ve haysiyetinin herşeyin üzerinde olduğunu gördüm. Bu nedenle ilaç firma temsilcileri ile görüşmelerinizde bunu unutmamalıyız” (öğrenci 8)

Tema 4: Etik kavramı ve ilaç tanıtımında etik kurallar, yasaların varlığı ve işlerliği

Etki kavramı ve ilaç tanıtımında etik ilkeler konusunda sunum ve tartışmalar yürütülmüş, etik ve ahlak ile hukuk arasındaki benzerlik ve ayrılıklar konuşulmuştur. Ayrıca öğrenciler tarafından TTB'nin hekimler için ilaç tanıtımında etik kuralları ile sağlık bakanlığının ilaç tanıtımında etik kurallara ilişkin yasal metinleri kaynak tarama ile elde edilmiş ve tartışma oturumlarında kullanılmıştır.

“firma temsilcileri ile etkileşime ilişkin herhangi bir etik kural olduğunu bilmiyordum. ÖÇM sayesinde hem ulusal hem de uluslararası düzeyde etik kurallar olduğunu öğrendim.....” (öğrenci 5)

Tema 5: Farmakoterapi süreci ve ilaç kullanımda taraflar

İlaç kullanım döngüsü ve akılcı ilaç kullanımı ile ilgili sunumlar sırasında farmakoterapi süreci üzerinde durulmuştur.

“... ayrıca farmakoterapi sürecini ve firmaların bunun üzerine olan etkisini de gördüm” (öğrenci 5)

Tema 6: Eleştirel makale okumanın konuyla ilgili farkındalığın gelişmesine katkısı

Her bir öğrenciye hekim ve ilaç firma temsilcileri arasındaki etkileşim konusunda iki ayrı literatür verilmiştir. Öğrenciler öğle sonrası oturumlarında önceki yıllarda öğrendikleri eleştirel makale okuma becerilerini kullanarak, makaleleri değerlendirmiş ve sunmuşlardır.

“bana göre eleştirel okuma uygulaması bu ÖÇM'nin en önemli ve yararlı aktivitesiydi. Bu beni başta sıktı ve korkmama neden oldu. Fakat, yabancıdil bilgimin gelişmesine olanak sağladı. Ayrıca okuduklarım sayesinde ilaç firma temsilcilerinin tıp öğrencileri üzerine olan etkilerini öğrendim” (öğrenci 3)

Yukarıdaki temaların hem eğitim hedefleri ile örtüşmesi hem de farkındalığa ilişkin öğrenci görüşleri eğitimin amacına ulaşmasının önemli bir göstergesidir.

Verilerin çözümlemesi sırasında, ÖÇM uygulaması sonunda, öğrencilerin hala yanıtlanmadığını düşündükleri iki soru olduğu saptanmıştır. Bunlar *“hekimlerin reçeteleme davranışları ile ilgili hatalar, bu sağlık sistemi içinde nasıl önlenbilir?”* ve *“ilaç firma temsilcileri hekimler ile aralarındaki etik olmayan tanıtım çalışmalarını firmalarına nasıl bildiriyorlar?”* şeklinde ifade edilmiştir. ÖÇM uygulaması boyunca yürütülen tartışma oturumları ve literatür değerlendirmeleri nedeniyle öğrencilerin zihinlerinde bu soruların oluşması doğaldır. Soruların ÖÇM boyunca yanıtlanmama nedeni ise bu sorulara verilecek

yanıtların öğrenme hedefleri arasında yer almaması ve eğitim boyunca bu konulara ayrıntılı yer verilmesinin hedeflenmemesidir. Yani eğitim hedefi dışında bir konudur. Bunlara ilişkin yanıtlar gelecekte yapılacak olan diğer bir ÖÇM uygulamasının konusu olabilir.

Tematik analiz sonucunda elde edilen sonuçlar ÖÇM uygulamasının hedeflerine ulaşıldığını göstermektedir. Ayrıca öğrenciler ÖÇM uygulamasının son gününde sözlü olarak da hekim-ilaç firma temsilcisi etkileşimi ile ilgili bilgi ve farkındalıklarının arttığını ve bunun ilerideki mesleki yaşama katkısı olacağını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin tamamı ÖÇM uygulaması ile ilgili sonuç raporlarını sunmuşlar ve uygulamayı başarı ile tamamlamışlardır.

Bu özel çalışma modülü fakültemizde ve Türkiye'deki üniversitelerde tıp eğitimi içinde formel anlamda "hekim ve ilaç firma temsilcilerinin etkileşimi"ni içeren ilk eğitimidir. İlk eğitim olması konunun mezuniyet öncesi tıp eğitimi programında yaygınlaştırılması bakımından önem taşımaktadır. Bu konunun tıp eğitimi içinde yer alması ile ilgili literatürler incelendiğinde iki farklı görüşün olduğu izlenmektedir. Bir görüş, hekim-ilaç firması etkileşiminin eğitimin içinde yer alması gerektiği, ancak etkinliğinin artırılması için ilaç firmalarının da eğitim içinde olması gerekliliği; diğeri ise, verilen eğitimlerin etkin olmadığı yönündedir. Eğitimlerin etkin olmadığına ilişkin kaynaklarda dikkati çeken nokta, eğitimin iki ders saati gibi kısa bir sürede ve teorik olarak sunulmasıdır. Eğitimin böyle bir ortamda kalıcı olması beklenemez^{6-8,11,15,18-20}.

Araştırma bulguları ve öğrencilerin olumlu görüşleri, bu konuda bir özel çalışma modülünün yapılandırılması ve yürütülmesi gerekliliğini desteklemektedir. Ancak araştırmalar eğitimlerin içinde ilaç firma temsilcilerinin olmasının sakıncaları da vurgulanmaktadır^{7,8,12,15}. Oysa, hekim-ilaç firma temsilcisi etkileşimi başlığındaki eğitimlerin amacı, öğrencilerde klinik eğitimlerde ve mezuniyet sonrası dönemde, karşılaşılabilecekleri bir etkileşim konusunda farkındalık yaratmak olmalıdır. Eğitime rağmen öğrencilerin ilaç firmaları ile gelecekteki mesleki yaşamlarında iletişimlerinin / etkileşimlerinin nasıl olacağı şimdiden kestirilemez. Mezuniyet öncesi eğitimde, henüz firma temsilcileri ile bir temasın yaşanmadığı zaman diliminde verilen bu tıp eğitimleri ile ilaç seçme ve reçeteleme davranışlarına etki eden faktörlerden birinin de ilaç firmaları olduğu ve ilaç tanıtımı ile ilgili etik uygulamalar konusunda farkındalık yaratılabilir. Bu farkındalık da akılcı ilaç kullanımı bakımından hekimlere önemli katkılar sağlamaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak; başta antibiyotikler olmak üzere hekimlerin ilaçları akılcı seçimi ve kullanımı için farklı bilgi ve becerilerle donanmış olması gereklidir. İlaç firma temsilcilerinin sağlık hizmeti içinde hekimlerle teması kaçınılmaz olduğu ve reçeteleme davranışlarına etki ettiği göz önünde bulundurulursa etik uygulamaların önemi daha da artmaktadır. Program geliştirme yaklaşımı izlenerek bir ÖÇM uygulamasının gerçekleştirilebileceği ve öğrenci görüşlerine dayanarak programın da değerlendirilebileceği görülmektedir. ÖÇM uygulamaları, mezuniyet öncesi tıp eğitimi içinde tüm öğrencileri kapsamasa bile gönüllü öğrencilerde bu konuda farkındalık yaratmakta ve "kıyıya vuran deniz yıldızlarının birinin daha denize ulaştırılması" kadar önem taşımaktadır.

Sınırlılıklar:

Diğer araştırmalara göre eğitim programı ile ilgili görüş bildiren öğrenci sayısının az olması bu araştırma için bir sınırlılık veya sonuçların genellenmesinde sorun olarak değerlendirilebilir. Ancak, bu tür eğitimlerin küçük grupta verilmesi ÖÇM uygulamaları için sınırlılık değil tam tersine bir avantajdır. Çünkü ÖÇM uygulamalarında öğrencinin her aşamaya etkin katılımı için az sayıda öğrenci kabulünün gerekliliği kaynaklarda da vurgulanmaktadır^{2,6,25}.

Yazıda öğrenci görüşlerine dayanarak eğitim hedeflerinin gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Bu eğitimle öğrenciler tarafından geliştirildiği ifade edilen farkındalık durumunun gerçek davranışa dönüşme durumu şu anda gözlenememektedir. İki yılda bu ÖÇM uygulamalarına katılan öğrencilerin klinik stajlar ve gerçek mesleki yaşam uygulamalarında gözlenmeleri farkındalığın davranışa yansımaları konusunda bizlere bilgi verecektir. O nedenle ÖÇM uygulamasının uzak vadedeki etkisi olan davranışa yansımaları ancak birkaç yıl sonra saptanabilecektir.

Teşekkür

Özel çalışma modülünün uygulaması sırasında bizlere destek olan ve öğrencilere kendi mesleki deneyimlerini samimiyetle aktaran Eczacı Hüsnü Kaya'ya ve iki uluslararası ilaç firma temsilcisi Hasan Karaçar ile Uğur Yeşilyaprak'a çok teşekkür ediyoruz.

KAYNAKLAR

1. *Tomorrow's doctors. Recommendations on undergraduate medical education. General Medical Council. Londra, 2003 .*
http://www.gmc-uk.org/education/undergraduate/GMC_tomorrows_doctors.pdf adresinden 9 Eylül 2005 tarihinde ulaşılmıştır.
2. *Harden RM. The core curriculum with options or special study modules. (AMEE Medical Education Guide No:5) Medical Teacher 1995; 17:125-148.*
3. *Byrne PA, Lewis SEM, Thompson W. Special study modules: A student's perspective. Medical Teacher 1999; 21:299- 301.*
4. *Morton R. Special study modules in medical illustration in the undergraduate medical curriculum. Journal of Audiovisual Media in Medicine 2000; 23:110-112.*
5. *Jha V, Duffy S, Murdoch-Eaton D. Development of transferable skills during short special study modules: students' self-appraisal. Medical Teacher 2002; 24:202-207.*
6. *Karabilgin OS, Şahin H. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Özel Çalışma Modülü Kurulu organizasyonu Tıp Eğitimi Dünyası 2005; 20: 29-36.*
7. *Zipkin DA, Steinman MA. Interactions between pharmaceutical representatives and doctors in training. Journal of General Internal Medicine 2005; 20: 777-786.*
8. *Wofford JL, Ohl CA. Teaching appropriate interactions with pharmaceutical company representatives: The impact of the an innovative workshop on student attitudes. BMC Medical Education 2005; 5: 1-7.*
9. *Moynihan R. Who pays for the pizza? Redefining the interactions between physicians and drug companies. 1: entanglement. British Medical Journal 2003; 326:1189-1192.*
10. *Moynihan R. Who pays for the pizza? Redefining the interactions between physicians and drug companies. 2: disentanglement. British Medical Journal 2003; 326:1193-1196.*
11. *Kerridge I, Maguire J, Newby D, et al. Cooperative partnerships or conflict-of-interest? A national survey of interaction between the pharmaceutical industry and medical organizations. Internal Medicine Journal 2005; 35:206-210.*
12. *Sierles FS, Brodkey AC, Cleary LM, et al. Medical students' exposure to and attitudes about drug company interactions. JAMA 2005; 294:1034-1042.*
13. *Kern DE, Thomas PA, Howard DM, Bass EB. Curriculum Development for Medical Education: A Six-Step Approach. The Johns Hopkins University Press, 1999.*
14. *Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Eğitim Programı. Ege University Matbaası, 2005.*
15. *Monaghan SM, Galt KA, Turner PD, et al. Student understanding of the interaction between the health professions and the pharmaceutical industry. Teaching and Learning in Medicine 2003; 15:14-20.*

16. Komesaroff PA, Keridge H. Ethical issues concerning the interactions between medical practitioners and the pharmaceutical industry. *MJA* 2002; 176:118-121.
17. Brody H. The company we keep: why physicians should refuse to see pharmaceutical representatives. *Annals of Family Medicine* 2005; 30:82-85.
18. Ferguson RP, Rhim E, Belizaire W, Egede L, Carter K, Lansdale T. Encounters with Pharmaceutical Sales Representatives Among Practicing Internists. *American Journal of Medicine* 1999; 107:149-152.
19. Coyle SL. Physician–industry interactions. Part 1: individual physicians. *Ann Intern Med* 2002; 136:396-402.
20. Coyle SL. Physician–industry interactions. Part 2: organizational issues. *Ann Intern Med* 2002; 136:403-406.
21. Magnan B. Teaching idea: the one-minute paper. *Teaching Concerns* 1991
http://trc.virginia.edu/Publications/Teaching_Concerns/Spring_1991/TC_Spring_1991_One_Minute_Paper.htm adresinden 9 Eylül 2005 tarihinde ulaşılmıştır.
22. Naps TL. Incorporating algorithm visualization into educational theory: a challenge for the future. *Informatik* 2001; 2: 17-21.
23. Chizmar JF, Ostrosky AL. The one-minute paper: some empirical findings. *Journal of Economic Education* 1998; 29:3-10.
24. Ross KP, Angelo T. The one-minute paper-classroom assessment techniques. *Teaching Bytes* 2001; 29:1-3.
25. Şahin H, Karabilgin OS. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde uygulanan özel çalışma modülleri ile ilgili öğrenci ve öğretim üyesi görüşleri. *Tıp Eğitimi Dünyası* 2005; 20:37-46.